

onder leiding van Geerten Kooi brengt een fameuze symfonie gelardeerd met een keuze uit bekende, romantische kleinodiën

Schumann ouverture, opus 52
Beethoven tweede symfonie
Grieg Peer Gynt suite
Sibelius Valse Triste
Weber Ouverture Preziosa

zondag 9 november 2003, 14.30 uur
in de Doopsgezinde Vermaning
Westzijde 80 Zaandam

Toegangsprijs € 7,50 CJP en 65+ € 6,00
Kinderen onder begeleiding € 3,00

BEWIJS VAN TOEGANG

Programma

Robert Schumann Ouverture, Scherzo und Finale, opus 52
Ouverture. Andante con moto - Allegro

Ludwig van Beethoven, tweede symfonie in D, opus 36
Adagio molto - Allegro con brio
Larghetto
Scherzo. Allegro
Allegro molto

Pauze

Edvard Grieg, Peer Gynt suite, op. 46
Ases Tod. Andante doloroso
Anitras Tanz. Tempo di Mazurka

Jean Sibelius, Valse triste
Aus der Musik zu Arvid Järnefelt's Drama 'Kuolema')
Lento
Poco risoluto
Più risoluto e mosso

Carl Maria von Weber, ouverture zu P.A. Wolffs Schauspiel
'Preziosa'
Allegro moderato
Zigeuner-Marsch. Moderato
Allegro con fuoco

Het Zaans Symfonie

Orkest, voortgekomen uit de Toonkunsttraditie, kan bogen op een lange geschiedenis. In 1829, in de hoogtijdagen van de vaderlandse Romantiek, werd

de Maatschappij tot bevordering van de Toonkunst opgericht. Deze had als doel het toen nog grote koninkrijk Holland meer muzikaal aanzien in Europa te geven. Ze organiseerde onder meer muziekfeesten, stimuleerde in plaatselijke afdelingen de koorzang, promootte het muzikale onderwijs en werkte daardoor mee aan de verhoging van de muzikale standaard van de steeds professioneler wordende symfonieorkesten. Sommige plaatselijke afdelingen stichtten muziekscholen; die in Amsterdam zelfs een eigen conservatorium.

De Toonkunstafdeling voor Zaandam en omstreken werd eigenlijk pas laat opgericht en wel op 20 juni 1924, als koorvereniging. Wie de eerste dirigent was, is niet meer te vinden. Wel is bekend dat F.J. Sicking het koor leidde van 1933 tot eind jaren vijftig. Onder zijn leiding genoten de jaarlijkse uitvoeringen van Bachs Matthäus Passion een bekendheid die tot buiten de Zaanstreek reikte.

Als aparte vereniging bestond sinds 1920 de Zaanse Orkestvereniging, die vanaf 1930 onder leiding stond van Piet van Mever, die ook stond voor het voornamelijk uit werkloze beroepsmusici bestaande Zaans Kamerorkest. Bij de hierboven genoemde uitvoeringen van de Matthäus verzorgde deze Zaanse Orkestvereniging de instrumentale begeleiding.

In 1937 ontstond er in dit gezelschap een flinke ruzie, waarna een deel van de leden zich afscheidde. Na de Tweede Wereldoorlog hebben beide splinters elkaar weer gevonden en zijn zij gezamenlijk verdergegaan als de orkestafdeling van de Maatschappij tot Bevordering der Toonkunst, afdeling Zaandam en omstreken.

Het koor, waar ooit alles mee begon, werd in 1976 opgeheven door een gebrek aan herenleden. De orkestafdeling bestaat nog steeds, al is de aanduiding 'Toonkunst' een aantal jaren geleden uit de naam geschrapt. De spelers verzorgen vanmiddag wederom een concert van een aantal bekende en minder bekende romantische werken.

Het is een flinke club, maar toch is er meer dan voldoende plaats voor met name violisten, altisten, cellisten en bassisten. De secretaris vertelt u er graag meer over: Herman Tromp, 075-6145602, htromp@hetnet.nl

Geerten Kooi is op 3 april 1959 geboren te Amsterdam. Al op zijn vijfde kreeg hij zijn eerste muzieklessen. De pianojuf die toch in huize Kooi was om de broertjes en zusjes het pianospelen te leren, nam ook Geerten onder haar hoede. Na een paar jaar stopte hij met deze lessen en verruilde de piano voor de viool. Zulks op aanraden van zijn broer Jaap die het klavier wel trouw is gebleven.

Aanvankelijk zag het er niet naar uit dat Geerten zich professioneel op het vioolspel zou storten. Hij begon met een studie geschiedenis en ging

daarna werken. Onder meer bij Sotheby – Mak van Waay.

Uiteindelijk besloot hij alsnog naar het conservatorium te gaan. De vioolstudie daar sloot hij in 1990 af bij Jean-Louis Stuurop.

Sinds zijn studietijd geeft hij vioollessen. Voorts speelde hij als violist en concertmeester mee in verschillende ensembles in Amsterdam. De meeste tijd brengt hij overigens door in zijn Spaarndamse vioolbouwwerkplaats.

Sinds 1999 hanteert hij de dirigeerstok bij Het Zaans Symfonie Orkest en vanmiddag doet hij dat voor het laatst. Zijn uitdijende, andere bezigheden hebben hem gedwongen keuzes te maken, waarin helaas geen plaats meer is voor het ZSO.

De Romantiek is de aanduiding van een breed verbreide culturele stroming die ontstond aan het eind van de 18de eeuw. Alle progressieve bewegingen van de voorafgaande periode hadden weinig goeds opgeleverd en gedesillusioneerd hadden veel mensen zich met een boekje in een rustig, eigen hoekje teruggetrokken. In het dagelijks leven en in de kunsten waren strakke regels voortaan niet meer algemeen geldend; de individualistisch ingestelde kunstenaar mocht voortaan zijn emoties volgen; op alle gebieden begonnen artiesten te kijken naar de verworvenheden van het verleden en dan in het bijzonder die van het eigen volk.

Het woord romantiek heeft te maken met romances of balladen, zoals die in de 17de eeuw al met de term ‘romantic’ in Engeland voorkwamen. Daar werd een eeuw later een bundel met verzonden Keltische liederen een ware hype, omdat iedereen dacht dat het om oorspronkelijke oude liederen ging. Toen de trend eenmaal gezet was, probeerden dichters als Wordsworth, Keats, Byron en Shelley net zulke gedichten te schrijven. Ook in Duitsland begon men grote belangstelling te krijgen voor volkspoëzie uit het eigen nationale verleden. Wereldberoemd is het werk van de gebroeders Grimm geworden.

In de literatuur en andere kunsten was de periode van de Romantiek in het begin van de negentiende eeuw wel voorbij.

In de muziek begon de Romantiek toen pas met componisten als Beethoven en

Schumann. De beweging hield zelfs stand tot aan de Eerste Wereldoorlog met als bekendste componisten Mahler, Richard Strauss en Wagner. Tijdens deze laat-romantiek werden de vormen

zeer uitgebreid: de symfonie kon uitgroeien tot een avondvullend werk als bij Mahler; de opera tot een muziekdrama dat vier avonden in beslag neemt als bij Wagners *Ring des Nibelungen*.

Typisch muzikaal-romantische kenmerken zijn: de componist streefde naar persoonlijke expressie, verlangde naar het onbereikbare en legde belangstelling aan de dag voor het sprookjesachtige zoals bij de *Freischütz* en *Oberon* van Carl Maria von Weber. De vorm van de muziek werd vrijer en scherpe contouren verdwenen.

Bovendien werd de natuur een thema in de muziek als bij *De Moldau* van Smetana.

Net als in de literatuur putten veel componisten uit de muzikale folklore van hun land. Zo ontstonden 'nationale scholen'. Het vorige programmaboekje besteedde uitgebreid aandacht aan hoe dat in Rusland in zijn werk ging met Glinka, Rimski-Korssakov en Borodin. Maar ook in andere landen speelden toonzetters leentjebuurt bij wat de volkskunst had voortgebracht. In Polen bijvoorbeeld was dat het geval met Chopin; in Tsjechië met Smetana en Antonín Dvořák, in Spanje met Granados en De Falla, in Noorwegen met Grieg, in Finland met Sibelius en in Hongarije met Bartók. U ziet dat het Zaans Symfonie Orkest met werk van Edvard Grieg en Jean Sibelius in feite aan het vorige, Russische programma een logisch vervolg geeft.

In de muzikale Romantiek heeft de muziek een enorme ontwikkeling doorgemaakt. Naast vernieuwingen in de harmoniek en de instrumentatie, was het vooral de virtuositeit van de solerende musicus waar toondichters als Chopin, Liszt en Paganini op mikten. Die ontwikkeling was echter vooral te danken aan de eigengereidheid van sommige componisten die zich weinig tot niets aantrokken van de regels en er lustig op los experimenteerden.

Robert Alexander Schumann

werd in 1810 geboren in Zwickau, de plaats waar Zaanstad de laatste decennia nauwe vriendschapsbanden mee onderhoudt. Hij was de zoon van een boekhandelaar annex uitgever.

Toen hij zes jaar oud was kreeg hij van zijn vader zijn eerste, verplichte pianolessen en ontving hij zijn eerste muziekonderricht van de organist Johann Kuntsch. Eigener beweging begon hij toen ook al met wat eerste pogingen tot componeren. Daarnaast

legde hij al spoedig ook een grote literaire belangstelling aan de dag. Hij was vooral een fan van Heinrich Heine en op 15-jarige leeftijd richtte hij een literaire vereniging op. In muzikaal opzicht maakte hij zulke vorderingen dat zijn vader besloot dat hij zich meer in het bijzonder moest toelagen op de muziek. Hij moest in de leer bij Carl Maria von Weber. Jammer genoeg heeft hij niet veel van Weber kunnen leren, want al snel na zijn eerste theoretische lessen overleed zijn leermeester. Toen kort daarna ook zijn vader stierf, zwichtte Schumann voor de wens van zijn moeder om een ordentelijk vak te kiezen. Na de middelbare school ging hij daarom in Leipzig rechten studeren. Van studeren kwam niet veel, want hij hield zich vooral bezig met zijn twee hobby's: muziek en literatuur. Dat veranderde niet toen hij in 1829 naar Heidelberg verhuisde. Een jaar later zag hij in dat advocaat worden zijn roeping niet was en koos hij definitief voor de muziek. Overigens gaat het verhaal dat een optreden van de vioolvirtuoos Paganini in Frankfurt deze keuze bewerkstelligd heeft. Hij keerde terug naar Leipzig en wierp zich daar met grote eigenzinnigheid op zijn pianostudie. Aanvankelijk studeerde hij bij zijn latere schoonvader, Friedrich Wieck, maar vanwege hun voortdurende meningsverschillen scheidden hun wegen. Schumann

ontwierp bijvoorbeeld een eigen oefenmethode voor het pianospel, waarbij hij gebruik maakte van een instrumentje ter verhoging van de elasticiteit van de vingers. Ongebreidelde toepassing ervan verlamde tijdelijk zijn rechterhand en liet blijvende sporen na. Daardoor moest hij afzien van een loopbaan als pianovirtuoos en moest hij wel besluiten zich toe te leggen op het componeren. De werken die hij tot 1840 schreef, zijn vrijwel alle eendelige stukken voor piano die tot cycli gebundeld werden. Onder deze de beroemd geworden Kinderszenen uit 1838. In al deze pianostukken betoont Schumann zich, kenmerkend voor de Romantiek een buitengewoon oorspronkelijk kunstenaar. Drang tot vernieuwing bracht hem er in 1834 toe met enkele vrienden het Neue Zeitschrift für Musik op te richten. Zij stelden daarin dat de oppervlakkige kunst van de kleinburgers wilden bestrijden. Schumann bleef tien jaar redacteur en toonde zich in zijn bijdragen een scherp en zeer deskundig muziekcriticus. Beroemd geworden is de frase waarmee hij het opus 2 van Chopin aankondigde: 'Hoed af, mijne heren, een genie.'

In 1840 verleende de universiteit van Jena hem wegens zijn verdiensten op het terrein van cultuurpolitiek en muziekkritiek een eredoctoraat. Robert Schumann was toen net dertig. In datzelfde jaar trouwde hij Clara Wieck nadat haar vader, het verhaal is bekend, zich jarenlang tegen deze verbintenis had verzet. Zij was een begaafd pianiste en heeft zich haar hele leven voor de muziek van haar man ingezet. In hetzelfde jaar schreef Schumann vrijwel al zijn bekende liederen, onder andere de cyclus Dichterliebe op tekst van Heine. De pianocomponist Schumann

komt in deze liederen duidelijk naar voren in de sfeervolle begeleidingen.

In die tijd ging hij zich ook met het grotere werk bezighouden. Zo ontstonden o.a. de eerste en vierde symfonie in 1841, het romantisch oratorium Das Paradies und die Peri in 1843, het bekende pianoconcert in a in 1845 en de tweede symfonie een jaar later 1846. De vierde symfonie beleefde overigens een tweede versie in 1851. Hoewel deskundigen van mening zijn dat Schumanns instrumentatiekennis leemten vertoonde, zijn allen het erover eens dat deze symfonische uit zijn beginperiode blijf geven van een onmiskenbare, orkestrale vindingrijkheid. Aan zijn composities uit deze periode dankt Schumann dan ook zijn naam als een van de grote meesters van de Romantiek.

In de periode daarna verhinderden fysieke en psychische ongemakken hem in steeds sterkere mate zijn oude niveau te halen, laat staan te overtreffen. Ook andere muzikale activiteiten brachten hem geen nieuw succes. Zijn benoeming, in 1850, tot stedelijk Musikdirektor en dirigent van de Allgemeine Musikverein in Düsseldorf was een regelrecht fiasco. Schumann was namelijk niet voor dirigent in de wieg gelegd en mede ten gevolge van de bij vlagen toeslaande achteruitgang van zijn geestesgesteldheid liep de kwaliteit van koor en orkest dusdanig terug dat men hem alleen nog maar eigen werk liet dirigeren. Ze leidden uiteindelijk tot zijn ontslag in 1853. Tot zijn belangrijkste creatieve werkzaamheden in Düsseldorf behoren zijn derde en vierde symfonie en het cello- en vioolconcert. In deze latere werken is Schumanns stijl opvallend versoberd. Een verandering die aanvankelijk door de musicologie werd uitgelegd als een regressie in zijn compositorisch vermogen. Mede daardoor zijn Schumanns late werken beduidend minder uitgevoerd dan zijn vroege werken. In de recente wetenschappelijke literatuur is echter een opleving van de belangstelling en een toenemende waardering voor Schumanns late oeuvre waarneembaar.

Vanaf 1854 ging het met hem snel verder bergafwaarts. Na een mislukte zelfmoordpoging door een sprong in de Rijn, werd hij opgenomen in een krankzinnigengesticht in Endenich bij Bonn, waar hij in 1856 overleed.

Het stuk dat het Zaans Symfonie Orkest vanmiddag speelt, stamt uit Schumanns gelukkiger periode. Toch lijkt het er sterk op dat de compositie hem ook heel wat hoofdbrekens gekost. Zo kon hij maar moeilijk besluiten welke titel voor zijn werk de beste zou zijn. In brieven uit de tijd dat hij met het stuk bezig was, gebruikt hij werktitels als 'suite' en 'symphoniette', ja zelfs noemt hij

het eenmaal 'symfonie'. Dit laatste is uitzonderlijk, omdat het hier gaat om een driedelige compositie zonder echt langzaam deel. In werkelijkheid heeft hij het eerste deel, de Ouverture, als een apart stuk bedoeld. Pas nadat hij het volledig had georkestreerd, heeft Schumann er de twee andere delen, het Scherzo en de Finale bij gemaakt. Het Zaans Symfonie Orkest speelt vanmiddag dus niet slechts een deel, maar in feite een volledig werk.

Het stuk is in eerste instantie geschreven in 1841, een uitermate productief jaar voor Schumann. Het lukte hem echter niet zijn 'Ouverture, Scherzo und Finale' aan een muziekuitegever te verkopen. Daarom bewerkte hij het stuk in 1845 aanzienlijk. Vooral het derde deel is toen vrijwel in zijn geheel omgewerkt. Ook voegde hij een langzame introductie toe bij de 'Ouverture' en paste hij het eind daarvan aan.

Met de precieze leeftijd van **Ludwig van Beethoven** is wat gesjoemeld. Feit is dat hij op 17 december 1770 is gedoopt, dus zal hij waarschijnlijk op de 16' geboren zijn. Toch hield vader Johann zich niet altijd aan de feiten. Hij was beroepsmuzikant aan het hof van de keurvorst in Bonn en hij had al gauw door dat zijn zoon Ludwig zeer muzikaal was. Daarom vatte hij het plan op om zijn

zoon, naar het voorbeeld van Mozart, te laten optreden als pianospelend wonderkind. Ludwigs eerste publieke optreden vond plaats op 26 maart 1778. In Keulen speelde hij toen 'verschillende pianoconcerten en een paar trio's.' Ludwig was toen dus zeven, maar op de affiches stond dat hij zes was. Dat zou meer toeschouwers trekken, dacht zijn vader.

Ondanks de inspanningen van zijn vader verliep Ludwigs muzikale carrière heel anders. Een concertreis naar Nederland in 1778 liep bijvoorbeeld uit op een grote teleurstelling. Om toch voldoende geld voor het gezin binnen te brengen verplichtte zijn vader hem om pianolessen te gaan geven. Daardoor kreeg hij niet de gelegenheid zich in muzikaal opzicht te scholen. Deze gebrekkige scholing heeft hij zijn hele leven als een groot gemis ervaren. Het heeft mede zijn karakter bepaald: in de stilte van de natuur vond de jonge Beethoven in alle eenzaamheid de gelegenheid zijn sombere lot te betreuren. Overigens een typisch romantisch trekje.

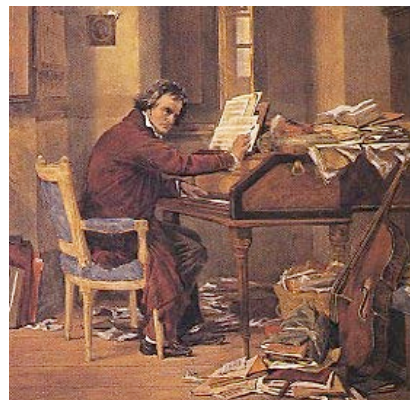
Uiteindelijk vond Beethoven in hofkapelmeester Christian Gottlob Neefe een leermeester die hem niet alleen een afgeronde muzikale opleiding kon geven, maar hem ook liet kennismaken met literatuur en filosofie. Als pianoleraar van de kunstlievende, aristocratische familie Von Breuning maakte hij bovendien kennis met een geheel ander milieu. Ook verwierf hij een aanstelling als cembalist in het keurvorstelijk orkest, waar zijn vader de functie van tenorzanger

bekleedde. Intussen waren zijn eerste composities ontstaan, die voldoende beloften inhielden om in 1787 een studiereis naar Mozart in Wenen te rechtvaardigen. Het geluk leek hem toe te lachen. Na twee weken moest hij echter spoorlags terugkeren naar Bonn, omdat zijn moeder was overleden. Vijf jaar later ging hij opnieuw naar Wenen, nu om les te nemen bij Haydn. Mozart was intussen namelijk overleden. Omdat hij vond dat Joseph te weinig aandacht aan hem besteedde, ging hij contrapuntlessen volgen bij Johann Georg Albrechtsberger en lessen in het maken van opera's bij Antonio Salieri. Intussen hadden de Fransen Bonn ingenomen en was de hofkapel opgeheven, zodat een terugkeer onmogelijk werd. Dat was zijn geluk. Beethoven zou Wenen overigens niet meer verlaten.

In de paleizen van de Weense aristocratie kreeg Beethoven de gelegenheid op te treden als vertolker van zijn eigen pianocomposities. Niet lang daarna werden ook zijn kwartetten aan de hoven gespeeld. Ja zelfs zijn derde en vierde symfonie beleefden daar en toen hun première en hij trad voor het eerst als solist op in zijn tweede pianoconcert. Daarna gaf hij regelmatig concerten met eigen werk, die tenslotte ook de pers gunstig stemden. Dat betekende weer dat hij veel geld kon vragen bij zijn uitgevers. Er zijn verhalen bekend dat hij keihard kon onderhandelen. Dat had als voordeel dat hij daardoor financieel onafhankelijk kon zijn en niet hoefde te wachten op opdrachten van anderen. Op inkomsten uit concerten rekende hij al gauw niet meer. Vanwege zijn steeds hardnekkiger wordende doofheid was hij sinds 1808 niet meer in staat te soleren. In Wenen leidde Beethoven een eenzaam, maar tumultueus leven. Hij woonde er op talloze, sommigen beweren wel een stuk of zeventig, vrijgezellenkamers, waaruit hij telkens weer verdreven werd door huishoudelijke problemen. Regelmatig ging hij dan logeren bij een van zijn aristocratische weldoeners. Ook met hen kreeg Beethoven regelmatig ruzie, omdat zij vonden dat hij zich wat al te onafhankelijk opstelde, revolutionaire denkbeelden ventileerde

en een vrijgevochten gedrag aan de dag legde. Toch wilden ze hem graag in Wenen houden. Zijn pianoleerling aartshertog Rudolf van Habsburg stelde hem een hoog jaargeld in het vooruitzicht om te voorkomen dat hij naar Kassel zou verhuizen.

Ten tijde van het Wener Congres stond Beethoven op het toppunt van zijn roem. Het publiek droeg hem op handen en hij ontving een keizerlijke onderscheiding. Helaas was toen zijn gehoorhandicap echter zo ernstig geworden dat hij ook niet meer in staat de orkestrepetities te leiden. Een gesprek met hem voeren was alleen nog maar schriftelijk mogelijk. Daardoor raakte hij langzaam maar zeker een beetje op de achtergrond. Toen Beethoven in 1827 overleed, was hij echter allerminst vergeten. Zijn begrafenis en de openbare verkoping van zijn

bezittingen trokken grote belangstelling.

Zijn muziek is gebleven. Het oeuvre van Ludwig van Beethoven vormt een keerpunt in de ontwikkeling van de muziek. Aanvankelijk sloot hij aan bij de muziek van Haydn en Mozart, maar al spoedig voegde Beethoven daar een flinke dosis individuele expressiviteit aan toe. Hierdoor heeft hij grote invloed gehad op de verdere ontwikkeling van de Romantiek in de muziek.

Zoals gezegd maakte Beethoven zich in zijn vroege Weense periode de Weense klassieke stijl eigen. Toch zocht hij als een ware romanticus van meet af aan een eigen weg, wat tot uiting kwam in een flink aantal vernieuwingen. Zo hebben zijn eerste pianosonates geen drie maar vier delen. Ook neemt hij in plaats van een gebruikelijk menuet nogal eens een veel dynamischer scherzo op. In plaats van uit zeer elementaire melodische of ritmische gegevens opgebouwde thema's maakte hij gebruik van een uitgebreide,

dramatisch-expressief geladen doorwerking met een reprise van het thema in fortissimo. Ook week hij in zijn meerdelige werken vaak af van de traditionele opeenvolging. Zijn eerste strijkkwartetten verrijken het aan Haydn ontleende model aanzienlijk door een verregaande motieftransformatie. Echt revolutionair was de inzet van het eerste deel van de eerste symfonie.

De werken die Beethoven schreef tussen 1800 en 1816 worden gerekend tot zijn tweede periode, de fase waarin hij zich erg

© William Bramhall

onafhankelijk opstelde. In het begin daarvan schreef hij onder andere zijn grote, tweede symfonie met haar ongewoon lange en monumentale inleiding van het eerste deel. Monumentaliteit, expressieve geladenheid, contrasterende thema's die leiden tot dramatische

ontwikkelingssecties en uitvoerige coda's kenmerken deze stijlperiode. Ook in de tweede symfonie die u vanmiddag hoort, maar meer nog in de derde symfonie waarvan de thema's een ongekend potentieel aan transformatiemogelijkheden bezaten. Het gevolg hiervan was dat de symfonische vorm, die tot dan toe tamelijk formalistisch van opzet was, nu het karakter kon aannemen van een psychologisch ontwikkelingsproces. Oorspronkelijk was

deze derde symfonie opgedragen aan Napoleon. Beethoven zou de opdracht aan Napoleon bij het bericht van diens keizerskroning in opperste kwaadheid hebben verscheurd, omdat ook deze grote leider een tiran bleek te zijn.

Kenmerkend voor zijn werken in deze periode is dat het langzame deel bij hem vaak een eenvoudige melodie heeft, maar dat die door de gebruikte variatietechnieken zo gevarieerd is dat een koude rillingen veroorzakende innigheid ontstaat. Het variatieprincipe is overigens het kenmerk voor Beethovens componeertrant. En dat kan wel eens een geluk bij een ongeluk zijn. De meeste componisten bedenken hun muziek immers meestal zittend achter de piano. Bij Beethoven was dat onmogelijk; hij werkte vanuit een schrijftje. Hij noteerde daarin zijn ideeën en thema's en met dit schrijftje naast zich ging hij componeren. Is het vreemd dat Beethoven bij wijze van spreken de variatie heeft uitgevonden.

Vooraf met zijn muziek uit de tweede periode heeft Beethoven veel invloed gehad. Zijn navolgers waren met name gefascineerd door de revolutionaire elementen in zijn werk, door de vrije, impulsieve, mysterieuze en demonische geest ervan en misschien wel het meest door de onderliggende opvatting dat muziek een vorm van zelfexpressie is. Door zijn romantische opstandigheid die regels verwierp, aanpaste of veranderde is Beethoven de grootste ontwrichtende kracht in de muziekgeschiedenis geworden. Na hem zou alles anders worden.

In de zogenoemd derde periode ging Beethoven erg zijn eigen gang. Omdat hij toen stokdoof was, klonk de muziek voor hem slechts in zijn hoofd. Zoals in het dagelijks leven geen sprake meer kon zijn van communicatie, zo was dat ook met zijn muziek. Die kreeg een steeds sterker meditatief karakter. De thema's en motieven werden erg breed uitgesponnen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de zeer persoonlijke muziek uit deze periode nauwelijks navolgers kent.

Edvard Hagerup Grieg

werd geboren op 8 juni 1843 in het Noorse Bergen geboren. Hij ontving zijn eerste muzikale van zijn muzikaal zeer begaafde moeder. Een huisvriend, de bekende Noorse violist Ole Bull, raadde hem aan een conservatoriumopleiding te volgen. Op vijftienjarige leeftijd vertrok Grieg naar Leipzig, waar Wenzel zijn pianoleraar werd. Deze maakte hem vertrouwd met de muziek van Schumann. Later kreeg hij daar pianoles van Moscheles en onderricht in de compositiekunst van Reinecke. Na een studieperiode van ongeveer vier jaar keerde hij naar Bergen terug, dat voorlopig zijn uitvalsbasis werd. Als pianist trok hij heel Europa door en verder onderhield hij veel contacten met vooraanstaande musici en letterkundigen. Zo onderhield hij een innige vriendschap met Liszt, die zeer veel heeft gedaan voor de verbreiding van Griegs muziek en ideeën. Ook ging hij vriendschappelijk om met onder anderen Tsjaikovski, Brahms en Mengelberg.

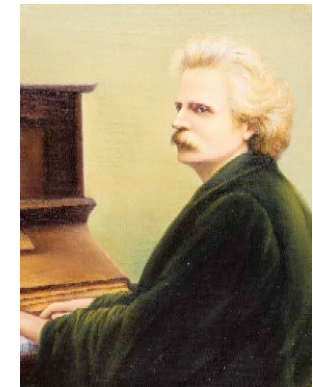
Belangrijke contacten die hem ook gevormd hebben, waren die met Niels Gade, een meester van de kleine vorm, in Kopenhagen en met de Deense dichter Rikard Nordraak, die Griegs belangstelling voor de Noorse volkspoëzie en volksliederen wist te wekken. U moet niet vergeten dat toen overal in Europa de Romantiek welig tierde en een van de kenmerken van deze stroming was dat er belangstelling voor het verleden was. Liefst voor die van het eigen volk en de eigen natie. Ook streefde men overal in Europa naar het grondvesten van een eigen, nationalistisch ingestelde cultuur. Denkt u in dezen maar aan de redenen in Nederland voor het opzetten van de Toonkunstbeweging. In Noorwegen was dat niet anders, want Grieg was van meet af aan vooral geïnteresseerd in het vestigen van een

Noors-nationale compositieschool. Zeer sterk trok hij bijvoorbeeld de aandacht met het eerste concert dat hij als dirigent gaf met veel eigen werk. Het was toen alles Noorse muziek wat de klok sloeg. Het publiek waardeerde zijn werk zeer en ook de overheid was zeer ingenomen met een kunstenaar die aan het Noorse cultuurgood ruime bekendheid gaf. Toen hij nog maar net dertig was schonk de Noorse overheid hem een jaarlijks stipendium dat hem in staat stelde zich onbezorgd aan zijn compositorische arbeid te schenken. Aan de tijd van reizen en trekken moest een eind komen doordat Griegs gezondheid veel te wensen overliet. Op zijn veertigste was Grieg een beroemdheid als dirigent en componist, organisator en pedagoog. Hij trok zich vanaf toen terug in zijn rustig gelegen landhuis Troldhaugen bij Bergen. Van hieruit ondernam hij nog wel regelmatig uitgebreide, maar nooit zeer lang durende concertreizen door Europa. Hier ook kon hij zich rustig aan het componeren wijden.

In 1867 huwde Grieg met zijn nichtje Nina Hagerup (1845-1935), een begaafd zangeres, voor wie hij vele van zijn 244 liederen heeft geschreven.

Grieg was een zeer geziene figuur in het Europese muziekleven van de tweede helft van de 19e eeuw. Men beschouwde hem, met Sibelius, als de grootste Noord-Europese meester. De universiteiten van Oxford en Cambridge verleenden hem eredoctoraten. Zijn 25-jarig ambtsjubileum en zelfs zijn 25-jarig huwelijksjubileum werden gevierd als ware volksfeesten. Bij zijn dood, op 4 september 1907, was Noorwegen in diepe rouw gedompeld. In zijn muziek ontwikkelde Grieg, na aanvankelijke invloeden van Mendelssohn en Robert Schumann, een zeer persoonlijke en lyrische stijl. Hij werd sterk geïnspireerd door de Noorse

folkloristische muziek, waarin hij zowel zijn kracht als zijn begrenzing vond en waarvan hij voor diverse bezettingen talrijke arrangementen maakte. De volksmuziek had grote invloed op Griegs geavanceerde harmonische klankvoorstelling, die een vrije dissonantbehandeling en veel chromatiek toestond. Later verschenen er impressionistische elementen in zijn werk zoals parallelle akkoordprogressies en niet-functionele harmoniek. Zijn liederen, die met de pianomuziek een belangrijk deel van zijn oeuvre vormen, zijn zeer populair geweest. In 1999 werden enige tientallen, tot dan onbekende (piano)composities van Grieg ontdekt.

Grieg was een genie onder de kleine meesters. Zijn muziek - eenvoudig van vorm, pakkend van melodie, ongeunsteld in haar ritme en metrum, maar steeds vol fijnzinnige details, met name op harmonisch gebied - spreekt snel aan. Velen vinden de wat al te rijkelijke herhalingen een zwak punt. Men gaat dan voorbij aan het feit dat juist daardoor Griegs muziek een zeldzame rust ademt; iets wat bij weinig meesters uit zijn tijd zó sterk gevonden wordt. Naast erg veel liederen schreef Grieg pianomuziek, in totaal wel tien bundels met in totaal 66 Lyrische Stücke. Enkele van die 'Stücke' zijn zeer populair geworden en gebleven, zoals Hochzeitstag auf Troidhaugen en An den Frühling. Verder schreef hij veel koor- en kamermuziek, bijvoorbeeld strijkkwartetten, vioolsonates en een cellosonate. Van zijn orkestmuziek is vooral het pianoconcert in a een blijvertje gebleken. Het bekendst is hij echter geworden met Peer Gynt. Peer Gynt is een bekend figuur uit de Noorse folklore en hoofdfiguur in het gelijknamige drama van Ibsen: een natuurmens, een fantast en een dromer die in romantisch egoïsme alle hoogten en diepten van het leven doorloopt om pas op latere leeftijd in de liefde en het geloof van de geduldig wachtende Solveig zichzelf te vinden. Grieg schreef in 1875 de muziek oorspronkelijk bij het gelijknamige toneelstuk van Henrik Ibsen. In 1891 bewerkte hij deze muziek tot twee orkestsuites. Uit de eerste speelt het Zaans Symfonie Orkest vanmiddag twee delen.

Johan Julius Christian

Sibelius werd op 8 december 1865 geboren in het Finse Hämeenlinna. Later dan de meeste kindertjes van goeden huize kreeg hij pas vanaf zijn negende jaar pianoles. Toen hij 15 was begon hij ook muziek te maken op de viool. Vijf jaar later vervolgde hij zijn vioolstudie op het Muziek Instituut van Helsinki. Tevens studeerde hij hier muziektheorie bij Martin Wegelius, een der belangrijkste figuren uit het Finse muziekleven. In deze tijd

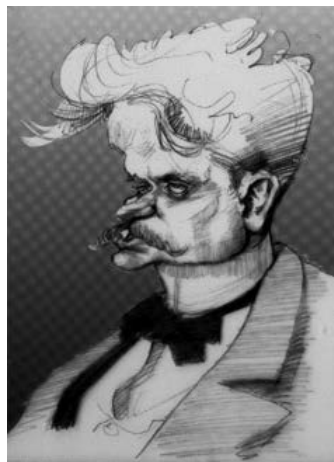
begonnen zijn vrienden hem eerst 'Janne' en later gewoon 'Jan' te noemen. Sibelius' eindexamencomposities, een strijktrio en een strijkkwartet, trokken in Finland meteen al sterk de aandacht. Sibelius profiteerde niet meteen van dit eerste succes, maar besloot zich eerst verder te scholen. Zo zette hij zijn muziekstudie voort in Berlijn, waar hij bij Albert Becker contrapunt studeerde. Later trok hij naar Wenen om daar de fijne kneepjes van de instrumentatie en de compositie onder de knie te krijgen. Na zijn terugkeer naar Finland baarde hij opzien en oogstte veel succes met zijn op Finse sagen gebaseerde koorsymfonie Kullervo, waarmee hij de weg baande voor een nationale Finse muziek. Hij was toen 26 jaar en in Finland al wereldberoemd. U moet niet vergeten dat Finland toen juist verwickeld was in de strijd om zich los te maken van Rusland. Een beetje gemeenschappelijke geschiedenis bezat een enorme samenbindende kracht, wat uiteindelijk, in 1917, heeft geresulteerd in een zelfstandige staat.

Daarna volgde een serie symfonische werken, alle gebaseerd op Finse gegevens. Een aantal daarvan hebben zijn naam ook buiten zijn geboorteland bekend gemaakt. Bijvoorbeeld is dat het geval met

En saga, De zwaan van Tuonela, uit de vierdelige Lemminkäinen-suite en de Karelia-suite. Al deze stukken schreef hij voor zijn dertigste. Heel bekend van hem is Finlandia, een soort hymne op Finland. In 1900 gaf het Filharmonisch Orkest van Helsinki o.l.v. Robert Kaianus uitvoeringen van werken van Sibelius op de wereldtentoonstelling te Parijs, waarmee voor het eerst in de geschiedenis Finse muziek voor het internationale voetlicht kwam. Mede door een jaarlijks stipendium van de Finse regering werden Sibelius' uiterlijke levensomstandigheden zo gunstig dat hij zijn werkzaamheden als leraar muziektheorie kon opgeven en zich geheel aan het componeren kon gaan wijden. In 1904 betrok hij met zijn gezin een landhuis in Järvenpää, in de bosrijke omgeving van Helsinki, waar hij tot zijn dood toe heeft gewoond. Tot de eerste werken die hier voltooid werden, behoorden de derde symfonie en het veel gespeelde vioolconcert.

Als dirigent van eigen werk ondernam Sibelius talrijke reizen naar het buitenland, met name naar Groot-Brittannië, waar zijn herhaald optreden als dirigent van eigen werk hem een blijvende populariteit heeft bezorgd. In Italië vond hij in de dirigent Toscanini een voorvechter van zijn werken, die ook in de Verenigde Staten snel grote populariteit genoten.

In de loop van de jaren twintig trok Sibelius zich geheel uit het muziekleven terug. In 1924 dirigeerde hij in Kopenhagen zijn laatste concert. Zijn laatste grote composities waren de zevende symfonie en het symfonische gedicht Tapiola (1925). In de ruim dertig jaar die hij nog te leven had, heeft Sibelius vrijwel niets meer gecomponeerd. Hij heeft het wel geprobeerd, maar hij raakte telkens weer erg gedeprimeerd dat hij zijn vroegere

brilliance niet meer kon bereiken. De partituur van een voltooide, achtste symfonie heeft hij bijvoorbeeld eigenhandig in de open haard gekieperd. Andere bronnen vermelden dat ook hij last had van een steeds irriterender wordend gehoorprobleem: een constant piepend geluid. Deze nagalm heeft hij zelfs een enkele keer in zijn vioolmuziek verklankt. Hij overleed in 1957.

Als componist behoort Sibelius tot de laat-romantici. In zijn vroegste werken veelal inspiratie puttend uit de Scandinavische folklore, ontwikkelde zijn muziek zich na 1900 gaandeweg in een meer absolute richting, waarin een klassiek evenwicht tussen vorm en inhoud wordt nagestreefd.

Sibelius wordt beschouwd als een nationale Finse componist. Dat etiket gaat echter alleen op voor zover hij zich bij zijn symfonische gedichten heeft laten inspireren door gegevens uit het Finse volksepos de Kalevala. Anders dan Borodin in Rusland, Grieg in Noorwegen of Kodály in Hongarije heeft Sibelius zich nooit georiënteerd op de volksmuziek van zijn land. Sibelius is wat dat betreft dus geen romanticus in de strikte betekenis van het woord. Zijn muziek doet wel denken aan die van de Duitse laat-Romantiek, maar met onmiskenbaar eigen trekken. Romantisch in de zin van afwijken van de gebaande wegen is hij soms wel. Zijn zevende symfonie bijvoorbeeld heeft maar één deel. Als muzikaal hoogtepunt in zijn oeuvre, dat zeer uiteenlopende invloeden heeft gekend van o.m. Brahms, Tsjaikovski en Debussy beschouwde Simon Vestdijk zijn zeven symfonieën. Hij wijdde er een interessant essay aan. Sibelius' bekendste werk is zijn Valse triste, oorspronkelijk een onderdeel van de muziek die hij in 1903 schreef bij het toneelstuk Kuolema van Arvid Järnefelt. Dat gaat over een oude vrouw die aan het eind van haar leven terugkijkt op wat zij heeft meegemaakt. Zo herbeleeft zij de opgewondenheid van een groot dansfeest, aan het eind waarvan zij in de armen van de dood belandt. Het Zaans Symfonie Orkest hoopt dat u zich bij het luisteren ernaar even in noordelijke streken waant.

Carl Maria Friedrich

Ernst von Weber werd op 18 november 1786 in Eutin bij Lübeck geboren. Vader Franz Anton (von) Weber, die zichzelf het predikaat 'von' toekende, leidde het door hem zelf opgerichte Von Webersche Schauspielgesellschaft leidde. Daardoor raakte de kleine Carl van kindsbeen af vertrouwd met een uitgebreid opera- en toneelrepertoire. Carl Maria, die van zijn vader een tweede Mozart moest worden, kreeg onder andere muziekonderwijs van Michael Haydn in Salzburg en componeerde reeds op zijn twaalfde enkele opera's en pianomuziek. Webers jeugdwerken zijn overigens merendeels verloren gegaan. In 1800 ging zijn opera *Das (stumme) Waldmädchen* in première, in 1803 volgde *Peter Schmoll und seine Nachbarn*. Na theoretische studies te Wenen werd hij als zeventienjarige kapelmeester te Breslau en vervolgens secretaris aan het hertogelijk hof van Württemberg, waarvan hij in 1810 overhaast de wijk moest nemen wegens een corruptieschandaal. In dat jaar richtte hij de Harmonischer Verein op, een democratische organisatie van musici, die zich onder meer ten doel stelde de groeiende productie van banale amusementsmuziek te bestrijden. Jaren later volgde Robert Schumann hem wat dit betreft na. In die periode schreef hij onder meer twee symfonieën, een hoornconcertino, een grote hoeveelheid liederen, de virtuoze *Grande polonaise in Es op. 21* voor piano en de opera *Silvana*, die voor een deel een omwerking was van een nog eerder gemaakt jeugdwerk. Weber was toen begin twintig.

Na enige tijd als pianovirtuoos concertreizen te hebben gemaakt, kreeg hij de leiding van de opera te Praag en net dertig geworden, werd hij op uitnodiging van de koning van Saksen benoemd tot kapelmeester van de Duitse Opera in Dresden. Onder zijn leiding floreerde de opera enorm. Ook vond hij voldoende tijd en gelegenheid zelf te componeren. Zo schreef hij in Dresden onder meer de beroemd geworden *Aufforderung zum Tanz*. Dit door hem voor piano geschreven stuk werd later door Hector Berlioz georkestreerd. Ook componeerde hij in die tijd de muziek voor het toneelstuk *Preziosa*. De komische opera *Die drei Pintos* werd in 1888 door Gustav Mahler voltooid. Veruit het belangrijkste werk dat in Dresden ontstond, was *Der Freischütz*. Deze opera wordt inhoudelijk, maar vooral ook muzikaal, beschouwd als de eerste Duitse romantische opera. In de ouverture weet Weber telkens een strakke vorm te combineren met een programmatische opzet: het karakter van het volgende drama wordt geheel aangegeven. Dit is de reden waarom Webers ouvertures als zelfstandige stukken ook in de concertvorm veel gespeeld worden. Net als dat vanmiddag het geval is met de ouverture van 'Preziosa'.

Weber wordt gezien als de eerste nationaal-Duitse operacomponist. Hij maakte, als gebruikelijk in de periode van de Romantiek, gebruik van volksliedachtige elementen en streefde bewust naar een Duitse operastijl die de overheersing van de Italiaanse opera zou kunnen doorbreken. Ook dit is weer zo'n typisch kenmerk van de Romantiek. Van vele aria's maakte hij vrij gecomponeerde scènes die in de eerste plaats aan dramatische wetten gehoorzamen. Door consequente toepassing van leidmotieven, toonsoortensymboliek en een verzadigde en kleurrijke instrumentatie heeft hij de grondslagen gelegd voor het muziekdrama van Richard Wagner. Ook zijn ideeën over het kunstwerk, waarin alle onderdelen aan het geheel ondergeschikt dienen te zijn, vinden hun voortzetting in Wagners 'Gesamtkunstwerk'.

Ook zijn instrumentatie, met meer aandacht voor de blazers, wijst op de toekomst, en in tegenstelling tot het Singspiel, waarmee Der Freischütz de gesproken dialoog gemeen heeft, ligt aan zijn laatste opera's een volwaardig literair libretto ten grondslag.

Het grote succes van de première in Berlijn van Der Freischütz bezorgde Weber de opdracht voor een nieuwe opera: Euryanthe, die in 1823 in Wenen in première ging. Hierin zijn de gesproken dialogen vervangen door recitatieven. Webers derde hoofdwerk, Oberon, ontstaan in opdracht van het Covent Garden Theatre in Londen, is meer muziek bij een toneelstuk dan een echte opera. Weber reisde, ondanks zijn sterk verzwakte gezondheid, naar Londen om de première persoonlijk te leiden. Kort daarop overleed hij aldaar, op 5 juni 1826, nog geen veertig jaar oud. Op initiatief van Richard Wagner werd het stoffelijk overschot in 1844 naar Dresden overgebracht.

Leden van het Zaans Symfonie Orkest

Eerste viool

Roeland Wezelenburg
Anja Blekkenhorst - Stalknecht
Inez de Brito
Ruth Cobelens
Gré Hietberg - van Vossen
Agnes Leguit - Ingenhoes
Ton Olsthoorn
José Vosbergen - den Teuling

Tweede viool

Ellis Verreyt-Couteaux
Rosalie Hammink
Daphne Hendriks
Klaaske Mulder - van der Ploeg
Ton Roling
Marja Sinkeldam - Kramer

Altviool

Helga Bakker - Steketee
Brigitte Baas - Brinkman
Roel Dekker
Iris Steiner

Cello

Hannie Rodrigues Parreira-Pothoff
Jeannine Groenheiden - van der Vegt
Sebastiaan van Halsema
Miep Lodder-Bax
Herman Tromp

Contrabas

Marisha Bosma

Fluit

Barbara Langendijk

Christa Klinkert

Hobo

Nelly Jongh

Anita Driessen - Dikkeschey

Klarinet

Arno Stam

Kees Heistek

Fagot

Adri Lodder

Fred van Draanen

Hoorn

Tim Knol

Peter Andrea

Trompet

Ben Sluik

Jan Schrijver

Pauken

Leida Zandstra